

Mirosław Oblryś

"Rescue Excavations 1938 to 1972: A report for the Backlog Working Party of the Ancient Monuments Advisory Committee of English Heritage", S. Butcher, P. Garwood, 1994 :
[recenzja]

Ochrona Zabytków 48/3-4 (190-191), 376-377

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

narodowej, głównie w turystyce. Mając to na uwadze, ilustruje mapami trasę turystyczną liczącą 3 tysiące kilometrów po zabytkach historii i kultury Ukrainy, informując przy tym o istniejącym zapleczu turystycznym. Proponuje przy jej realizacji następujące szczegółowe tematy: architektura dawnego Kijowa, przyroda i zabytki architektoniczne Krymu,

zamki Podola, historyczna i architektoniczna spuścizna Galicji, krajobraz i zabytki Zakarpacia, jeziora i zabytki Wołynia, dawna i współczesna Czernichowszczyzna.

Publikację kończą uwagi na temat kryteriów eksploatacji zabytków architektury. Zwrócono uwagę na stronę ekonomiczną projektowania i restauracji obiektów

tu, oraz zaproponowano metodykę oceny efektywnej eksploatacji zabytku architektonicznego w trakcie jego użytkowania.

Mając na uwadze zróżnicowaną problematykę omawianej pracy, jak i historyczną przeszłość większości uwzględnionych w niej zabytków przypuszczam, że spotka się ona z zainteresowaniem polskiego czytelnika.

Adam Penkalla

S. Butcher, P. Garwood (oprac.), *Rescue Excavations 1938 to 1972: A report for the Backlog Working Party of the Ancient Monuments Advisory Committee of English Heritage*, b. m. w. 1994, ss. 82, ISBN 1-85074-482-3

Archeologię europejską po II wojnie światowej cechuje z jednej strony znaczna intensyfikacja badań planowanych, a z drugiej jeszcze większa ilość wykopalisk ratunkowych, podejmowanych pod presją. Tendencja ta znalazła wyraz w Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym (1990), która zdecydowanie zaleca prowadzenie badań przede wszystkim „na obszarach i przy zabytkach zagrożonych rozbudową, zmianą zagospodarowania terenu, rabunkiem lub pogorszeniem się warunków naturalnych” (art. 5).

W Anglii, gdzie zewidencjonowano ok. 600 000 stanowisk archeologicznych, a służba konserwatorska jest dobrze zorganizowana, kilkadziesiąt lat trwało wypracowywanie polityki w stosunku do dziedzictwa archeologicznego. Najogólniej mówiąc, obecnie polega ona na selektywnej ochronie najważniejszych obiektów i prowadzeniu stacjonarnych wykopalisk na terenie wybranych stanowisk. Równolegle podejmuje się badania ratunkowe na tyłu stanowiskach, ile tylko jest możliwe z zapewnieniem odpowiedniego sposobu ich prowadzenia, zabezpieczenia i konserwacji oraz publikowania.

Sponsorowanie przez rząd brytyjski archeologii ratunkowej stało się powszechną polityką jeszcze przed II wojną światową, a w istotny sposób rozwinęło się w kolejnych dekadach z uwagi na prężny rozwój budownictwa oraz wzmoczoną eksploatację tere-

nów miejskich i wiejskich. Na początku lat 60-ych ponowny rozwój centrów miast historycznych oraz budowa autostrad spowodowały nasilenie niszczenia dziedzictwa archeologicznego. Rządowy departament odpowiedzialny za sponsorowanie wykopalisk ratunkowych zmienił swą nazwę kilkakrotnie (od Biura Prac po Departament Środowiska), jednakże nazwa zespołu bezpośrednio nadzorującego to zadanie pozostawała stała — Inspektorat Zabytków (*Inspectorate of Ancient Monuments*). Na początku lat 70-ych, gdy jasne się stało, iż wysiłki i środki finansowe należy skoncentrować na pracach wykopaliskowych, ustanowiono specjalny Program Zaległości (*Backlog Programme*). W związku z od dawna wprowadzoną do praktyki zasadą porządkowania i koniecznego zabezpieczenia odkrytych reliktyw, termin „prace wykopaliskowe” związany jest z publikowaniem i deponowaniem materiałów archiwalnych w miejscach określonych prawem. Celem programu było doprowadzenie do zakończenia programów badań ratunkowych, opłacanych z funduszy rządowych w latach 1938–1972, przez opublikowanie ich wyników. Rok 1938 to data, gdy Główny Inspektor Zabytków Brian O’Neil zaczął używać rządowych funduszy na opłacenie wykopalisk archeologicznych, podejmowanych z powodu budowy nowych lotnisk dla potrzeb wojska. Początek lat 70-ych, wyznaczący cezurę końcową publikacji, to data po-

wstania regionalnych organizacji archeologicznych. Utworzone, by stawić czoło rosnącym wymaganiom archeologii ratunkowej, zdjęty z rządu ciężar ponoszenia bezpośredniej odpowiedzialności za te prace. W gorączkowym i pionierskim okresie 35 lat kształtowania się archeologii jako dyscypliny badawczej w Anglii, przedsięwzięto ratunkowe prace wykopaliskowe na ok. 1100 stanowiskach. Zgodnie z przyjętą praktyką prace z wyprzedzeniem zarządzano w miejscach kryjących zidentyfikowane stanowiska archeologiczne. Nie ograniczono się do działań planowych. Większością prac kierowali archeolodzy zatrudnieni na czas określony. Ponieważ wykopaliska były dla nich głównym źródłem utrzymania, a zleceniodawca płacił za prace terenowe, a nie publikację ich wyników, musieli oni przenościć się na kolejne stanowiska, gromadząc olbrzymie zaległości publikacyjne. Zleceniodawca, którym przez wiele lat było Ministerstwo Robót, milcząco zakładał, iż kierownicy opiszą wyniki w swoim wolnym czasie, jak było praktykowane w latach 20-ych i 30-ych. Niektórzy istotnie spełnili to oczekiwanie, innym zabrakło czasu, pieniędzy, energii lub chęci.

Opracowany przez S. Butchera i P. Garwooda tom *Rescue Excavations 1938 to 1972* dokumentuje osiągnięcia Programu Zaległości, ustanowionego w 1974 r. przez Radę ds. Zabytków. W większości dzięki zastudze następcy Rady — English Heritage, program był nie tylko kontynuowany, ale bar-

dzo energicznie doprowadzony do zadawalającego końca. Jego realizacja potrwała jednak prawie 20 lat. Ostatnie środki finansowe na publikacje dostępne były do 1993 roku. Stanowiska, na których przeprowadzono badania ratunkowe (1938–1972) są wyliczone w kolejności alfabetycznej i tworzą osobne hasła. Każde hasło zawiera nazwisko(a) archeologa(ów) pracujących na danym stanowisku, daty prowadzenia wykopalisk, najważniejsze reprezentowane warstwy archeologiczne, szczegóły dotyczące publikacji materiałów z prac oraz — gdzie to możliwe — sygnatury depozytu archiwalnego Narodowej Dokumentacji Archeologicznej. Jeśli odbyło się kilka kampanii wykopaliskowych na tym samym stanowisku w różnych okresach, są one wyliczone w kolejności chronologicznej. Na końcu tomu znajduje się pełna lista stanowisk zgrupowanych alfabetycznie według hrabstw, zestawionych w granicach po 1974 r.

Praca jest wartościowym źródłem nie tylko jako zestawienie dużej ilości prac ratunkowych przeprowadzonych dzięki funduszom publicznym od II wojny światowej, lecz również jako kopalnia informacji o badaniach podjętych we wszystkich specjalnościach archeologii angielskiej przez ostatnie 50 lat. Obejmują one, by wymienić najważniejsze: najistotniejsze w Anglii miasta rzymskie i średniowieczne (m.in. Canterbury, Gloucester, Winchester); neolityczne ośrodki rytualne w Mount Pleasant i Staines; osady z okresu żelaza w Staple Howe, Gussage i Little Waltham; anglo-saksońskie ośrodki w Bishopstone, Dover i Mucking; uni-

katowe stanowisko w Yeavinger oraz późnosaksoński pałac w Cheddar.

Publikacja S. Butchera i P. Garwooda stanowi przekonywujący dowód, jak wiele lat musiało upłynąć, nawet w kraju o tak bogatych tradycjach praktycznej ochrony zabytków jak Anglia, by do świadomości instytucji decyzyjnych trafiło przekonanie, iż prace dokumentacyjne — w tym wypadku publikowanie raportów z archeologicznych badań ratunkowych — są równie ważne, jak finansowanie samych wykopalisk. Niejako przy okazji okazało się, że koszty obydwu rodzajów prac są porównywalne.

Realizacja Programu Zaległości to pouczający przykład, jak metodami administracyjnymi można spowodować powstanie sprawozdań powykopaliskowych. Z ponad 1100 stanowisk przebadanych, opublikowano lub złożono do publikacji ok. 950 sprawozdań. Raporty z ok. 60 stanowisk są nadal spodziewane. Można zatem stwierdzić, iż dla ponad 90% stanowisk proces wykopaliskowy został zakończony. Doświadczenie uzyskane w trakcie realizacji Programu Zaległości stworzyło podstawę dla lepszego zarządzania pracami archeologicznymi. Dział Głównego Archeologa English Heritage już wykorzystał te doświadczenia m.in. w opracowanych na początku lat 90-ych, a obecnie wdrażanych do praktyki, dwóch dokumentach dotyczących kierowania i organizowania badań archeologicznych (*Exploring our past; strategies for archaeology of England*, 1991; *Management of archaeological projects*, 1991). Wśród zasadniczych elementów strategii zarządzania zabytkami

archeologicznymi warto wspomnieć o dwóch podstawowych: obecnie fundusze rządowe, a więc publiczne, przeznaczają się przede wszystkim na konserwację, a nie na wykopaliska. Z drugiej strony odpowiedzialność za finansowanie badań ratunkowych prawie w całości została przeniesiona na inwestorów, a więc źródła prywatne. Proces ten wymusił na archeologach zmianę podejścia z akademickiego na bardziej rynkowe.

Bezdiskusyjny z metodologicznego, a i moralnego, punktu widzenia obowiązek publikowania sprawozdań staje się coraz poważniejszym problemem w wielu krajach wraz ze wzrostem liczby wykopalisk ratunkowych i przewijających w obliczu przyspieszonego niszczenia dziedzictwa archeologicznego. Dlatego *casus* brytyjski jest godny poznania i winien skłaniać do zastanowienia, zwłaszcza teraz, gdy Polska weszła w okres przyspieszonej transformacji gospodarczo-ekonomicznej oraz budowania wolnego rynku. Najważniejszym wyzwaniem z dziedziny archeologii prewencyjnej na terenie Polski w najbliższym dziesięcioleciu będą prace związane z badaniem terenów przeznaczonych pod budowę autostrad. Istnieje pilna potrzeba, by całą akcję starannie przemyśleć i przygotować.

Omawiany tom to jedna z licznych publikacji English Heritage, organizacji powołanej w 1984 roku (zob. *Zadania „English Heritage”, „Ochrona Zabytków”, 1991, nr 4, s. 314*). Wypracowany przez tę instytucję model pracy, w którym załatwia się sprawy, naprawdę istnieje i działa. Być może warto z niego skorzystać.

Miroslaw Olbryś

Architektura niedostrzegana. Budownictwo folwarczne Wielkopolski, Poznań 1994, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, ABOS, ss. 31, il. 165 (kolor), indeks miejscowości i obiektów oraz spis ilustracji

Włodzimierz Łęcki podał we *Wstępie* główne motywy, dla których wydano album. Różne budowle zabytkowe jak kościoły, zamki, pałace, dwory czy też budynki użyteczności publicznej są opisywane przez historyków sztuki.

Znacznie rzadziej opisuje się przykłady architektury przemysłowej, a w znikomym wręcz stopniu — poza budynkami rezydencji pałacowych czy dworskich — budowlę architektury wiejskiej. Album zwraca uwagę właśnie na te „niedo-

strzegane”. Wielkopolska zaślęnięta pierwsza w kraju wczesnym uprzemysłowieniem rolnictwa — stąd właśnie jej prawo do pierwszeństwa w przedstawieniu obiektów zabytkowych budownictwa folwarcznego.